

КУРЧЕНКО О. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАНІ ВЕРБАЛЬНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ПОДЯКИ

*El agradecimiento es la parte principal de un hombre de bien.
Francisco de Quevedo*

У статті визначаються тенденції у вживанні лексеми *gracias* у сучасній Іспанії, а також пропонується розгляд проблематики явища подяки в рамках вербальної ввічливості.

Ключові слова: вербальна ввічливість, подяка, *gracias*.

В статті определяются тенденции в употреблении лексемы *gracias* в современной Испании, а также рассматривается проблематика выражения благодарности в рамках вербальной вежливости.

Ключевые слова: вербальная вежливость, выражение благодарности, *gracias*.

In this article we formulate the tendencies in the use of *gracias* in modern Spain, a range of peculiarities of the gratitude expression is analyzed in the frame of verbal politeness.

Key words: verbal politeness, expression of gratitude, *gracias*.

Твердження П. Браун і С. Левінсона [1:129-130] про те, що «*when we think of politeness in Western cultures, it is negative-politeness behaviour that springs to mind*», можна застосовувати до іспанців набагато меншою мірою, ніж до більшості інших європейських народів.

Мета цієї статті – знайти цьому підтвердження на прикладі висловлення іспанцями подяки, пояснити тенденції у вживанні різноманітних стратегій подяки у сучасній Іспанії і розгляд проблематики цього явища в рамках вербальної ввічливості.

У контексті дедалі більш тісних контактів між народами у сучасному світі стає **актуальним** дослідження особливостей національної специфіки ввічливості різних народів як конкретної реалізації універсальності цього явища. **Актуальність** обраної теми зумовлена суттєвими відмінностями, що характеризують висловлення подяки в Іспанії у порівнянні з іншими народами. Розуміння, а також правильне вживання різних способів подяки є важливими не лише з прагматичної точки зору, але і для кращого усвідомлення іспанського способу взаємодіяти у соціумі. Це явище цікаве як з погляду лінгвістики, так і соціопрагматики та психології. Корисними є такі дослідження і для практикуючих перекладачів.

Об'єктом дослідження в даній статті є національно специфічні характеристики подяки у сучасній іспанській мові.

Розглянемо спочатку місце подяки серед інших явищ вербальної ввічливості. Вона слугує для відновлення балансу витрат-вигод (*balance coste-beneficio*) між мовцем та адресатом, тобто акт подяки покликаний символічно компенсувати адресату зусилля, які він витратив на користь мовця. Це означає, що невідновлення зазначеного балансу, тобто невисловлення подяки, вважається неввічливою формою поведінки [2:93]. У багатьох культурах є також ввічливим проінформувати людину, яка висловлює подяку, що немає потреби відновлювати баланс витрат-вигод, для цього використовуються наступні формули: ісп. *de nada, no las merece, no hay de qué*, італ. *di niente, di nulla*, англ. *don't mention it* і т. д.

На думку Ф. Коулмаса [3:81] є резонним припустити, що мовленнєві акти подяки і вибачення існують у будь-якому суспільстві. На нашу думку, приймаючи цю гіпотезу, треба пам'ятати про наступний емпіричний факт: акт подяки має специфічне культурне забарвлення, оскільки «не відбувається скрізь в одних і тих самих комунікативних ситуаціях» [2:94]. В Іспанії, наприклад, правила поведінки, які визначають взаємодію між офіціантом і відвідувачем закладу, не передбачають висловлення подяки клієнтом офіціанту, коли останній приносить йому страви або рахунок. Відповідно, офіціант не зобов'язаний вербально супроводжувати подачу страв. Таким чином, баланс витрат-вигод знаходиться у повній рівновазі. Більш того, «*Agradecer a alguien que esté cumpliendo con su cometido puede resultar descortés*», зазначає М. А. Мартінес-Кабеса [4:232]. У цьому контексті варто згадати ще один цікавий приклад, наведений Х.Хаверкейтом для порівняння іспанської та голландської ввічливості: голландський контролер залізниці обмінюється тисячами «дякую» на день отримуючи і повертаючи білети. Його колега з RENFE, натомість, може заощадити відповідну вербальну енергію повністю [2:95]. На нашу думку, це знову-таки пояснюється тим, що баланс витрат-вигод знаходиться у рівновазі, і немає потреби його порушувати.

У США існує традиція завершувати всі бізнес-розмови по телефону фразою *Thank you for calling*, яку зазвичай говорить той, кому подзвонили. Така стратегія мало використовується у Європі, і в етнолінгвістичному плані може інтерпретуватися як особлива характеристика культури, яка цінує прояви позитивної ввічливості. Можливо, коріння такої традиції у тому, що телефонний дзвінок – витрата не лише вербальних, але і грошових ресурсів, і те, що така формула характерна саме для бізнес-розмов, є фактом на користь такої версії. Для іспанських бізнес-розмов така фраза наприкінці бесіди не є характерною, натомість може

зустрічатися в особистих телефонних розмовах між не дуже близькими людьми, у такому разі йтиметься про подяку за розмову, а не про грошову витрату на дзвінок.

З цих і подібних прикладів можна дійти до двох висновків – одного загального, іншого – конкретного. Конкретний полягає в тому, що іспанська культура не надає особливого значення подяці як вербальній відповіді на рутинні дії, здійснювані в рамках усталеної моделі взаємодії. Інакше кажучи, іспанець поводиться абсолютно раціонально у рутинних ситуаціях, виявляючи схильність заощаджувати вербальну енергію, тоді як голландець, наприклад, прагне до виявлення позитивної ввічливості.

Висновок загального характеру – описані різниці можуть стати причиною непорозумінь або навіть конфліктів етнолінгвістичного стибу. І дійсно, за словами Хаверкейта [2:95], «нерідко у контексті рутинних ситуацій комунікативна поведінка іспанців здається неввічливою голландцям, тоді як іспанцям вербальна реакція, якій голландці віддають перевагу, здається перебільшеною або ж поверхневою». На таку проблематику етнолінгвістичних контрастів звернув увагу Дж. Ліч [5:84] і зазначив, що «соціопрагматика покликана дослідити, якою мірою відрізняються мовні спільноти у реалізації принципу ввічливості».

Ще один приклад суттєвої відмінності, цього разу з українською, польською, російською традиціями: відповіді на комплемент. У нашій культурі досить поширеним і нормальним є просто подякувати за комплімент, без подальших пов'язаних з цим мовленнєвим актом розмов. В іспанській же культурі це вважається неввічливим, а відтак буде прагматичною помилкою. За Хаверкейтом, в іспанській мові є три схвальні варіанти відповіді на комплімент [2:72-73]:

- 1) прийняти комплімент, применшуючи похвалу;
- 2) прийняти комплімент, приписуючи заслугу третій особі;
- 3) повернути комплімент.

Характерно, що «подякувати» не фігурує експліцитно в жодному з трьох варіантів, хоча імпліцитно закладено у «прийняти».

Небажаною відповіддю вважається прийняти комплімент без коментарів і розмов, тому що це говоритиме про те, що людину, яка приймає комплімент, хвилює лише підсилення власного позитивного образу. Лектор Інституту Сервантеса Лаура Коста Пла на своїй лекції в рамках *VII Curso Didáctico para Profesores de Enseñanza de Español como Lengua Extranjera* (Київ, 3 грудня 2012 року), розповідала, як її вразила неввічливість поляків та польок, які дякували за компліменти і

посміхалися, навіть не здогадуючись обрати один з трьох наведених нами варіантів. Думка, яка у неї, за її словами виникла, була: “*¡Pero qué se ha creído éste!*”. Звичайно, йдеться не про неввічливість поляків, а про те, що для їхньої культури подібна поведінка у такій ситуації є соціально коректною. Проаналізуємо це з точки зору балансу витрат-вигод. Мовець витрачає вербальні зусилля на акт позитивної ввічливості. Де є витрата, має бути вигода, і очікувана вигода полягає, зокрема, у тому, аби адресат компліменту визнав у мовці ввічливу, соціально компетентну людину, і дав йому зрозуміти це визнання. *Quedar bien* для іспанців дуже важливо, вочевидь тому, що для них є характерним величезне почуття власної гідності, честі і т. ін., і в наведеному прикладі адресати не віддають належного соціально коректній поведінці мовця. Якщо для згаданих слов'янських культур достатньою «платою» за комплімент є слово «дякую», то логічним буде вважати, що вага іспанської лексеми «*gracias*» є суттєво меншою за слов'янські еквіваленти, і тому вона не є достатньою для встановлення рівноваги балансу витрат-вигод. Ймовірно, з цієї лексемою відбулося те саме, що і з іспанськими лайками, які значно десемантизувалися від частого вживання. Можливо тому, *gracias* і втрачає свої терени у неформальних контекстах – через певну семантичну «порожність», занадто велику «умовність» і, можливо, «нещирість». Йдеться також і про постійне побоювання іспанця *parecer soso*, тому і прагне він відповідати не «формульно», а якимось вигадливо і дотепно. Типовою є і така відповідь: *No me lo agradezcas. Hoy por ti, mañana por mí*. Це фактично натяк на те, що людина за свою послугу хотіла би колись отримати аналогічну послугу, а не просте «дякую» (згадаймо українське «Такі гроші зараз не ходять» або російське «Спасибо в карман не положишь», які теж говорять самі за себе). Дуже показовим здається і те, що у підручнику “*La gramática de la cortesía en español*” К.Фуентес Родрігес [6] взагалі немає розділу, присвяченого подяці, коли натомість є: “*Las formas de tratamiento*”, “*Saludos, despedidas y presentaciones*”, “*Cumplidos, elogios y piropos*”, “*Relaciones sociales o afectivas*”, “*Acuerdo/ desacuerdo*”, “*Las peticiones y los mandatos*”, “*La invitación*”, “*El consejo*”, “*La interrupción*” і т.д. Усі факти наведені факти підказують гіпотезу про те, що вербальна подяка для іспанців не на стільки важлива, як для більшості інших народів Європи.

Це твердження гарно ілюструє приклад з восьмої серії серіалу “*Segunda enseñanza*” (1986 р.), де на 55-57 хвилинах фільму школярка дарує присутнім (здебільшого викладачам) по троянді. З шістнадцяти осіб,

яким були подаровані троянди, одна викладачка сказала: “*Gracias*”, і старенький вахтер школи сказав: “*Muchas gracias, hija*”. Більшість лише прихильно посміхнулася, а один викладач запитав: “*¿Y esto?*”, на що почув у відповідь від дівчини: “*Es moda. Últimamente es moda*”. Інша присутня, приймаючи від неї троянду, виявляє позитивну ввічливість, говорячи: “*Pues es una moda muy bonita, eh*”. Для українського глядача ті, хто вербально не дякують, здаються просто неввічливими, зарозумілими людьми (з усно опитаних 47 українських студентів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка так вважають 47).

Як зазначає Л. Хіккі у своїй статті “*Politeness in Spain: thanks, but no “thanks”*”, «іспанці захоплюються людьми, що говорять «будь ласка», «дякую» та «вибачте», і дійсно прагнуть до цієї моделі, але практики негативної ввічливості, що передбачають залишати людей у спокої, не користуються у них великою популярністю» [7:317]. За щасливим збігом обставин, іспанці теж не особливо любляють, аби їх залишали у спокої. За словами згаданого вже Л.Хіккі, типове іспанське уявлення про пекло легко описати двома англійськими словами “*peace and quiet*”. На щастя, мільйони туристів, які щорічно відвідують Іспанію, вважають іспанців дружніми, веселими, приємними і радісними людьми, і думки про «ввічливість» губляться серед цих чудових характеристик.

Серед трьох вимірів, на які відома дослідниця В. Ескандель Відаль [8: 46] розподіляє ввічливість (громадянська/ соціальна коректність, доброта/ дружність, такт/ дипломатія), друга є найпомітнішою в іспанській практиці.

Характерним для іспанців і зовсім не характерним для слов'янської традиції є супроводжувати подарунок применшуючи його словами: *eso no es nada/ es una tontería/ es un pequeño detalle* і т.п., наприклад:

Вдячний пацієнт приносить медсестрі, що за ним доглядала, коли він був у лікарні, коробку цукерок. Діалог між ними:

- *¿Pero qué es esto?*
- *Esto no es nada.*

Як бачимо, пацієнт не говорить слова «дякую», так само, як цього не робить і медсестра. Той, хто робить подарунок, применшує його значення і вартість, аби нічим не зобов'язати людину, якій згаданий презент дарується.

Ще один приклад, який наводить у своїй статті Л.Хіккі, був записаний ним і проаналізований окремо з групою іспанських аспірантів та

з групою англійських студентів:

Президенту юридичної спілки колега з іншої юридичної спілки, що приїхав на запрошення першого прочитати лекцію, дарує пляшку ірландського віскі. Це їхня перша особиста зустріч. Діалог:

- *No sé si te gusta el whiskey irlandés. Estuvimos en Irlanda la semana pasada y observé que pronunciaban “whiskey” con una e.*
- *Hombre, no sé. ¿Se diferencia del escocés? Creo que he visto esta marca pero nunca la he probado.*

Коментарі фокус-груп на це були наступними: це було *un detalle*, такі презенти створюють гарне враження, сприяють гарним відносинам, це типово, коли ти когось відвідуєш. Примітно те, що реакція реципієнта не викликає коментарів, окрім одного учасника опитування, який сказав би на місці реципієнта: *Hombre, cómo te has molestado*. Коментар англійських студентів: *He is obviously impressed by the bottle*. [7:324]

Аналіз цих та інших прикладів дозволяє нам дійти, зокрема, наступних висновків:

- 1) Висловлення подяки в Іспанії очікується, коли людині роблять подарунок або послугу (наприклад, запрошуючи в гості або прочитати лекцію), але дякувати людині, яка виконує свою роботу, навіть якщо це важка робота, у якій зацікавлена інша людина, не потрібно.
- 2) Подяка – це мовленнєвий акт, що може бути висловлений за допомогою існуючої ввічливої формули (наприклад, слова *gracias*), або ж у довільній формі.
- 3) Будь-які вислови позитивної оцінки з приводу подарованого предмета можуть вважатися подякою, за умови, що вони висловлені достатньо зрозуміло і щиро.
- 4) Мовчання не вважається подякою.

Повертаючися до згаданої вище класифікації Ескандель Відаль, згідно з якою ввічливість поділяється на прояви громадянської/ соціальної коректності, доброти/ дружності, такту/ дипломатії, можна зазначити, що подяка відповідає функції громадянської/ соціальної коректності, на додачу до доброти/ дружності, згаданої раніше. Як зазначає сама Ескандель Відаль: «якщо я роблю послугу, то ймовірно я чекатиму, що ти висловиш подяку!» [8: 48]. Про такий погляд іспанців говорять і їхні прислів'я:

Es de bien nacido ser agradecido.
Al desagradecido, desprecio y olvido.

Al ingrato, con la punta del zapato.

Таким чином, той, хто дарує або робить послугу, автоматично робить реципієнта подарунку або послуги «залежним» від себе, а це викликає у «боржника» відчуття провини. Тому він нерідко прагне знівелювати рівень цієї «провини» вербально, використовуючи форми самоприниження та відчуваючи невпевненість або дискомфорт відповідно до ситуації. Це, на наш погляд, пояснює згадане нами вище явище применшення власних послуг або подарунків – таким чином ввічливий мовець намагається «сказати» реципієнту, що він не повинен почуватися зобов'язаним. Реципієнт, аби віддячити, вдається, відтак, не до негативної ввічливості (що мала б на меті відновити баланс витрат-вигод), а до позитивної, аби підсилити позитивний образ дарувальника, нічим, однак, себе не зобов'язуючи. Так, Л. Хіккі зазначає [7:329]: «ані помічники у магазині, ані адміністратори, ані працівники громадського транспорту та їхні клієнти зазвичай не дякують один одному, те саме стосується і членів однієї родини». Ми припускаємо, що це пояснюється балансом витрат-вигод, тобто, дякуючи без вживання слова «дякую», іспанці таким чином не «підписують» угоду про свій обов'язок відплатити, а отже, почувуються вільними, і за це компенсують дарувальника щирими проявами позитивної ввічливості.

Хотілося б зауважити, що подібна проблематика характерна не лише для іспанської мови (схожі явища є, наприклад, і в данській мові), і типологічні дослідження цього явища є перспективними з точки зору знаходження спільних та відмінних рис у векторах лінгвопрагматичних тенденцій відповідних суспільств та етнічної специфіки таких тенденцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Brown P.* Politeness: Some Universals in Language Usage / Brown P., Levinson S. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
2. *Haverkate H.* La cortesía verbal / Haverkate H. – Madrid: Gredos, 1994.
3. *Coulmas F.* Poison to your soul! Thanks and apologies contrastively reviewed / Coulmas F. // *Conversational routine. Explorations in standardized communication situations and prepatterned speech.* – La Haya: Mouton, 1981. – P. 68–91.
4. *Martínez-Cabeza M. A.* La cortesía verbal: perspectiva pragmalingüística / Martínez-Cabeza M. A. // *Estudios de Lingüística General (II). Trabajos presentados en el II Congreso Nacional de Lingüística General.* – Granada: Granada Lingüística y Método Ediciones, 1997. – P. 231–244.
5. *Leech G.* Principles of Pragmatics / Leech G. – London: Longman, 1983.
6. *Fuentes Rodríguez C.* La gramática de la cortesía en español / Fuentes Rodríguez C. – Madrid: Arco/Libros, 2010.
7. *Hickey L.* Politeness in Europe / Hickey L., Stewart M. – Clevedon: Multilingual Matters, 2004.
8. *Escandell Vidal M. V.* Politeness: A relevant issue for relevance theory / Escandell Vidal M. V. – *Revista Alicantina de estudios ingleses.* – Вип. 11, 1998. – P. 45–57.